

Semmelweis-követő, Fodor-előfutár: Ambró János (1827–1890)

Kiss László dr.

2015-ben emlékezünk a legismertebb magyar orvos, „az anyák megmentője”, Semmelweis Ignác halálának 150. évfordulójára. Kevésbé köztudott, hogy ez az év magában hordoz egy, a „nagy” évforduló árnyékában szerényen meghúzódó évfordulót is: 125 éve – 1890. május 15-én – hunyt el a Semmelweis-tanok legkövetkezetesebb harcosa: *Ambró János* [1]. Az egyik legjelentősebb Semmelweis-követőként számon tartott Ambró harca a semmelweisi tanok elfogadtatásáért a Dörnyei–Dapsy szerzőpárosnak köszönhetően 1970-től jól ismert [1]. E küzdelem, illetve az ehhez szervesen kapcsolódó pozsonyi bábaképző igazgató-tanáráként kifejtett munkássága alapján tisztelik őt szülőföldjén, Szlovákiában is – önálló szócikként szerepel mind a korábbi, 1986-ban kiadott „Szlovák életrajzi szótár”-ban [2], mind annak újabb változatában, „Szlovákia életrajzi lexikonja”-ban is [3]. Itt hívom fel a figyelmet, hogy mindkét lexikonban, illetve egyéb, szlovák nyelvű közleményekben is, az Ambró névváltozat szerepel – jómagam mindkét változatot használta! A magyar szakirodalomban az Ambró változat az elfogadott.

A Trencsén vármegyei Beckón (ma: Beckov, Szlovákia) 1827. március 27-én született és az 1851/52-es tanévben Pesten orvosi oklevelet szerzett Ambró életútja és ezen belül szülésorvosi munkássága aránylag jól ismert [1, 4, 5]. Kevésbé köztudott – s a szlovák szakirodalomban 2002-es közlésünkig [6] teljesen ismeretlen – Ambrónak az orvostudomány egyéb területein, konkrétan a közegészségügy (higiénia) és törvényszéki orvostan egyik úttörőjeként végzett munkássága.

Ambró rövid pesti működés után, a sebészprofesszor *Balassa János* ajánlásával került a Nagykunságba, Kisújszállásra 1854-ben s lett ott a „konok kunok” tisztelt s megbecsült orvosa 1870-ig. Konoksága, ha úgy tetszik, önféjűsége azonban – e jellemvonásában hasonlít Semmelweishez – nem a kunok között alakult ki. Diplomaszerezése után Bécsben – Semmelweis egykori munkahelyén – egy „sepsiben elhalt nő hullájának bonczolásakor a hullafolyadékból egy csepp jobb szemébe feccsenvén, ez mindkét szemén nagymérvű lobot idézett elő” [7]. A gyulladás következtében jobb szemére megvakult, s gyengült a másik szem látóképessége is. Ezért tanárai az orvosi pályától való visszavonulást, a teljes szemnyugalmat ajánlották neki. A „konok” Ambró „tudomány-szomjától ösztönözve” [7] nem a nyugalmat választotta.

Olcso „plutarkhoszi” – lásd: Párhuzamos életrajzok – fogás lenne ezen eseményt a Semmelweist döntő felismeréshez segítő Kolletschka-élményként interpretálni, ám nincs kizárva, hogy Ambró későbbi, Semmelweis érdekében tett fáradozásaira a nagy példakép egykori működési helyén szerzett tapasztalatok is hatással lehettek.

Az Alföld közepén, a Tisza áradásaitól gyakran látogatott, a legközelebbi várostól, Szolnoktól is körülbelül 40 km-nyire található Kisújszálláson és a környező tanyavilágban mintegy tízezer ember alkotta az újonnan jött, furcsa akcentussal beszélő doktor – anyanyelve szlovák volt – pacientúráját. A gyengébb idegzetű orvos bizonyára hamarosan módot keresett volna a „jobb” helyre kerüléshez vagy az alkoholba menekült volna. Ambró azonban nem ilyen fából faragták. Családot alapít, gyermekeik születnek – két fia lép majd nyomdokába orvosként –, ellát minden orvosi és seborvosi feladatot. S amikor a Bach-rendszer bukása után újjáéled a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók mozgalma, ott van már az 1863-as pesti vándorgyűlés résztvevői közt. Ráérez: e mozgalom az ő számára is fórum lehet. Az érzés 1868-ban tetté érik: az Egerben tartott, XIII. vándorgyűlésen Ambró figyelmet keltő előadással lép az „állatorvosi szakosztály” hallgatósága elé.

A terjedelemre is tekintélyes előadásában az 1854-től szerzett tapasztalatairól számol be [8]. Újabb párhuzam Semmelweisszel: Ambró is statisztikával támasztja alá mondandóját. 1855 és 1867 között a körülbelül 10 000 lakosú „körzetében” – e pontatlanság nem az ő hibája! – az összes halálozás 4660 lélek, vagyis „28 előre egy haláleset” (Bécsben: 31,4). Tehát alig van különbség, holott azt várhatnánk, hogy „a mezei csendes foglalatosság az egészség s élettartamra nézve ... a priori legkedvezőbb”. Legkedvezőbb – lehetne, ha nem lenne „elhagyott, nyomorult higiéniai állapotunk”, konstatálja Ambró, s további statisztikai adatokkal döbbsenti meg a hallgatóságot. Évente a terhességek 15,5%-a végződik halvaszületéssel, ám a valóság ettől is drámaibb, hiszen a halvaszületettet gyakran a „halott kémelő” tudta nélkül, egy éppen temetésre váró holttesttel együtt teszik a földbe. Az újszülöttek csaknem egynegyede egyéves kora előtt meghal, az összhálaozás felét az 1–5 éves korban elvesztettek teszik ki.

Ambró a magas csecsemőhalandóság okai közt első helyen a szoba „fertőzött légkörét” említi, amely a köl-

dőkzsínór evesedése, a piszkos gyermekruha, a gyermekágyi tisztulás és az ilyenkor szokásos rokonlátogatások miatt alakul ki. További ok a kereszteléssel való sietség, tekintet nélkül az időjárásra. A túl szoros, mellkast összenyomó bepólyázás a légúti betegségek, a – „vérhiányos” (anémias) anyák elégtelen tejelválasztása miatt – a csecsemők „korai étkezése” a gyomor- s bélbeli bántalmak útján emeli a halandóságot. Az elegendő táplálék hiányában állandóan síró gyermeket „concentrált mákfejfőzet”-tel nyugtatják. Betegség esetén nem orvoshoz, hanem „kuruzsoláshoz” fordulnak. Egyetlen dicséretes szokás az „önszoptatás” – az anya csak kivételesen adja át gyermekét a dajkának. Mivel hiányzik a „hygiéna elemi szabályainak ismerete”, javulás csak a korszerűbb népneveléstől várható.

A felnőtteket illetően sajnálkozva jelzi, hogy „exact, bírálatot kiálló, számbeli adatokkal” nem rendelkezik. Ami bizonyos, a korábban „tájkórilag” (endemikusan) uralkodó „malária-láz” visszaszorulóban van. Ám a kérdésre, javult-e vagy „rosszabbult-e” ezáltal a „vidék egészségi mivolta”, nehéz választ adni. A tífusz és a tuberkulózis mellett ugyanis 1863-ban kanyarójárvány, később „szamárhurut” (pertussis) emelte a halandóságot. 1865-ben a 743 haláleset közül 491 a tíz év alatti gyermekeket sújtotta, ezen belül egyéves kora előtt meghalt 160 csecsemő. Ismét a pontos statisztika szükségességét hangsúlyozza, leszögezve, hogy „kevés hely van, amely hű orvosi statistica előállítására alkalmas, s kevés ember, ki arra hivatott”.

A magas halandósághoz hozzájárul az a tény is, hogy különösen a nőknél és gyermekeknél gyakori az „anaemicus jelleg”. Márpedig, ha a vér „bántalmazva van”, hiányt szenved az egyes szervek „táplálása”. A szakirodalomból tudja, hogy egyesek által a vérszegénység „e század civilisatiojával oki viszonyba hozatott”. A civilizációnak, a művelődésnek – teszi fel a kérdést – az emberi nem „elsatnyulása” lenne a következménye? A nem költőinek szánt kérdésre saját tapasztalatai alapján nemmel válaszol: „... a modern műveltség fénye még nem hatotta át vidékünket, s így vele párhuzamosan járó árnyéklatait oki viszonyba hozni nem lehet”. Az anémias jelleg „kórszármazási geneticus” magyarázata a „kártékony helyi s társadalmi viszonyok” feltárásától, azaz a „prae-ventiv-hygiéna” meghonosításától várható. „A művelt országokban a Hygiéna már régóta külön tanszék, rendes szigorlati tárgy. Kívánatos, hogy a magyar egyetemen fontosságához képest képviselve legyen” – szögezi le előadásának egyik fontos tézisének Ambró. A pontos halálozási statisztika érdekében „aetiologicus társulat” alapítását javasolja, amely a „változó atmosphericus, az állandó helyi, úgy szinte az egyéni-kor, táplálkozás, foglalatosság, munkaképesség, jellem, műveltség stb.” viszonyok és a „betegedési s halálozási viszonyok” összefüggéseit tanulmányozná.

Ambró előadása sikert aratott: in extenso kinyomtatott a vándorgyűlés Munkálataiban, illetve a központi választmány egy háromtagú bizottságot kért fel az elő-

adásban elhangzott magas gyermekhalandóság tényének „tüzetes megfontolására”. A *Batizfalvy Sámuel, Bókai János és Peregriny Elek* orvosdoktorokból álló bizottság 1869. július 14-én benyújtott „bíráta” úgy vélte, hogy sürgető feliratot „lehetne”(!) intézni a m. kir. miniszteriumhoz. Sürgetni kellene, hogy mielőbb lépjen életbe az Országos Közegészségügyi Tanács 1868-as határozata az országos bábaképezdek felállításáról, a bábák kötelezessenek vizsgára a gyermek „zsengekori ápolásának” tanából s végül minden megye adjon ki a gyermekek táplálásával és ápolásával foglalkozó népszerű utasítást. A Bíráló bekerült a következő, fiúmei vándorgyűlés Munkálataiba is [9].

Ambró tehát Egerben kötelezte el magát a szülők, csecsemők és egyéb orvosi segítségre szorulóknak védelmének ügye mellett. Az „egyéb rászorulóknak” érdekében a következő, a tengerparti Fiumében (ma: Rijeka, Horvátország) tartott vándorgyűlésen szólalt fel 1869-ben. Ismét az államorvostani szakosztályban tette közzé „észrevételeit” [10]. Ambró, mint lakhelye egyetlen „hivatalos” orvosa, gyakran volt kénytelen döntést hozni öngyilkossági, gyilkossági, mérgezési ügyekben is, és neki kellett megítélnie az elkövetők elmeállapotát, „beszámíthatóságát” is. Ezért figyelmeztette hallgatóságát, hogy különösen ez utóbbi téren van szükség arra hogy a „jelen kor s társadalmi igényeinek egyik elutasíthatatlan(!) követelménye” az „orvosügyi reform” elősegítse a gyakorló orvosok pszichiátriai ismereteinek bővítését is. Az orvos feladata, hogy a gyanúsított „psychologikus észlelése” alapján a bírónak az esetet „annyira érthetőleg” adja elő, hogy az „a szakértő véleménye alapján a beszámítás léte vagy nem léte ... fölött helyes következtetést” vonhasson le. Ugyanakkor – folytatja Ambró – az orvostan ezen ága „a különben jeles orvos képzettségűeknek a pars minoris resistentiae-je”. Néhányan közülük megragadtak azon a szinten, amelyet az első orvosi kar sebész tanára, *Plenck* képviselt még 1802-ben is, tudnillik, hogy egyes tettek elkövetői „ördögtől megszállottak” (daemone obsessus) lehetnek. Már Ambró korában is ismert, hogy az elmebántalmak lefolyásában lehetnek „lucida intervalla”, és az ilyen „tisztá időszakosokat” a „jogi commentatorok” hajlamosak a beszámíthatóság jelének tartani. Holott – hangsúlyozza Ambró – „a kór állapot lényege a bántalom ezen árnyalataiban fönnáll”, vagyis a lucid intervalum alatt „maga a kór nem szünetel”.

Kívánatos tehát – összegzi véleményét Ambró –, hogy „a psychiatria alapos ismerete az orvosok köztudományává váljék”, ezért javasolja, hogy szakosztály indítványozza a lélekgyógyászatnak, a „psychopatiának” a kötelező orvostani tantárgyak közé való felvételét, s ennek oktatására a „budai országos tébolydában” állítsanak fel egy „clanicumot”.

Ambró tapasztalatai szerint tarthatatlan az addigi gyakorlat a mérgezésre gyanús esetek orvosi vizsgálatában is. Ha a boncolás nem talál kóros elváltozást a szervekben, ha ásványi eredetű mérget a vegyvizsgálat nem igazol, a szerves mérgekre irányuló vizsgálatot limitálja az a

tény, hogy jelenleg – értsd: 1869-ben – csak a „jececedésre” hajlamos anyagok mutathatók ki. Így éppen a közműltban a „criminalis nevezetességre” szert tett nikotin és digitalin kimutathatatlansága miatt az általuk okozott mérgezés „az exact tudományok legexactabbika, a vegyészett” által nem bizonyítható. (Az Ambró által is megnevezett, egy francia orvos által, 1864-ben elkövetett digitálismérgezéssel e lap hasábjain [11] már foglalkoztunk.) Ambró kiváló irodalmi tájékozottságára utal az a tény, hogy tudja: e kimutathatatlanság már nem jelent zsákutcát, mert *Orfila* és *Claude Bernard* bűvárlatainak köszönhetően „a physiologiai kísérlet az orvos-törvényszéki accreditált bizonyítékok egyike”. Tisztában van azonban azzal, hogy a napról napra „óriásibbá váló haladást” a mérgezés gyanújakor, az első vizsgálat végrehajtására kirendelt „hatósági” orvos nem kísérheti „kellő figyelemmel”. Márpedig „fő dolog ... az első vizsgálatnál a tárgy valódi fölvétele”, ugyanakkor vidéken az ilyen „fölvétel” a „kétes képzettségű férfiak”, azaz az éppen „kéznél levő” városi, megyei orvos feladata. Ha e „fölvétel” hibás, ezt a hibát a legszakoszerűbb felülvizsgálat sem hozhatja helyre. Ezért Ambró egy 7 pontos javaslattal áll elő: 1. Át kell szervezni az egyetem orvos-törvényszéki tanszékét úgy, hogy az „gyakorlati tant” adjon elő, vagyis a tanszék vezetője egyben törvényszéki orvosként is működjön, és válogathasson „Buda-Pesten törvényszékek, börtönök, tébolyda, kórházak” bőséges anyagából. 2. „Az orvos-törvényszéki állomások állandósítása”: az itt dolgozó önálló, független orvos rangja, fizetése az állásnak megfelelő legyen. 3. A belgyógyász-, sebész-, szülészoklevél mellett legyen „orvos-törvényszéki államvizsgálója”. 4. Az állomások nyilvános pályázat útján töltendő be, amelynek során „tántoríthatlan vezérelv a képesség részrehajlatlan bírálata”. Általános meggyőződéssé kell, hogy váljon: a tudásnak, a felkészültségnek előnye van a „polypkaru protectio fölött”. 5. Porosz minta szerint meg kell szervezni a felülvéleményezés rendszerét. 6. A törvényszéki elmeokortan köteles tantárgy legyen az egyetemen, és „kóródája” legyen a budai országos tébolydában. 7. Állíttasson fel egy „törvényszéki országos vegyintézet”, s a nagyobb törvényszékek vegyész is alkalmazzanak.

Ma már tudjuk, hogy Ambró javaslatainak megalapozottságát a későbbi fejlemények igazolták: 1874-ben az angliai tanulmányútjáról visszatérő *Fodor József* vezetése alatt közegészségtani (higiéniái) tanszék létesül a pesti egyetemen, 1876-ban pedig megkezdni munkáját az önálló orvostörvényszéki katedra is. 1887-ben sor kerül a törvényszéki vegytan első docensének habilitálására, 1892-ben pedig törvényszéki elmeokortan és a kriminális pszichológia nyer docensi képesítésű előadót.

Ambró – gyermekei taníttatása végett – 1870-ben a fővárosba költözött, ahol aktívan bekapcsolódott az Orvosegyesület munkájába. 1873. január elsejétől pedig ő lett a pozsonyi Országos Kórházban megnyitott bábaképezde igazgató-tanára. Továbbra is következetesen, keményen kiáll Semmelweis tanai mellett. A pozsonyi bábaképezde megnyitáskor mondta: „A gyermekágyi láz prophylaxisának tételit oly áthághatatlan törvénynek kell tekinteni, mint a tízparancsolat V-dikét: »ne ölj«; mert »öl«, aki ezt nem teljesíti” [12]. E semmelweisi „kemény” meggyőződés köszön vissza az 1880-ban közzétett röpiratából is: „A szülházak árnyékoldala a gyermekláz(!), mely a bomlott szervi anyagok felszívódásának eredménye ... a járványok ... helyi és így megszüntethető okok rettenetes, gyászos következményei ... a boldogult, életében félreértett nagy hazánkfia, Semmelweis tanár által megállapított hygienicus elveknek szigorú alkalmazásával ... elhárítható... Szerencsétlen hazájában, egy országos bábaképezden nincs helyiség a beteg gyermekágyasoknak az egészségesektől való elkülönítésére. Hol van itt ratio?” [13].

E kritikának (is) köszönhetően Ambró intézete már 1885-ben a bábaképezde számára felállított új épületbe költöztetett a Torna (ma Zoch) utcába. Ambró utolsó éveit – Semmelweishez hasonlóan – megkeserítette a pozsonyi lelencház létesítése körül tapasztalt bürokratikus huzavona, lassúság. Nekrológírója s „konokságának” csillapítgatója, Pozsony megye főorvosa idézi Ambró fiának véleményét: „A szegény anyák és gyermekek feletti folytonos szorgoskodása siettetette halálát, mert annyi kelemetlenségnek volt kitéve minden oldalról, hogy folytonosan izgatott, bosszús kedélyállapotban volt” [7].

1890. május 15-én Ambró beteg szíve felmondta a szolgálatot. E sorok írója medikusként az Ambró által igazgatott és később, az utód *Velits Dezső* idején, a rövid életű magyar Erzsébet Egyetem, majd 1920-tól a csehszlovák Komenský Egyetem szülész- és nőgyógyászati klinikájaként működő épületben még látta az Ambró érdemeire emlékeztető szlovák nyelvű emléktáblát. 2004-ben – a szülések számának drámai csökkenésére hivatkozva – a klinikát megszüntették.

1890. május 15-én Ambró beteg szíve felmondta a szolgálatot. E sorok írója medikusként az Ambró által igazgatott és később, az utód *Velits Dezső* idején, a rövid életű magyar Erzsébet Egyetem, majd 1920-tól a csehszlovák Komenský Egyetem szülész- és nőgyógyászati klinikájaként működő épületben még látta az Ambró érdemeire emlékeztető szlovák nyelvű emléktáblát. 2004-ben – a szülések számának drámai csökkenésére hivatkozva – a klinikát megszüntették.

Irodalom

- [1] *Dörnyei, S., Dapsy, H. D.*: The first decade after Semmelweis' death in Hungary. [Semmelweis hazai utóéletének első évtizede.] *Comm. Hist. Artis Med.*, 1970, 55–56, 123–155. [Hungarian]
- [2] *Slovak Biographical Dictionary.* [Slovenský biografický slovník.] Vol. I. A–D. Matica Slovenská, Martin, 1986. [Slovak]
- [3] *Biographical Lexikon of Slovakia.* [Biografický lexikón Slovenska. Vol. I. A–B.] Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav, Martin, 2012. [Slovak]
- [4] *Kapronczay, K.*: In memoriam János Ambró – on the centenary of his death. [Ambró János emlékezete – halála centenáriuma.] *Orv. Hetil.*, 1990, 131(40), 2209–2210. [Hungarian]
- [5] *Bokesová-Uherová, M.*: Ján Ambro. In: Tibenský, J. (ed.): *Pioneers of science and technology in Slovakia*, 2. [Priekopníci vedy a techniky na Slovensku 2.] *Obzor*, Bratislava, 1988. [Slovak]
- [6] *Kiss, L.*: He was not only a pioneer of obstetrics. [Nebol „len“ priekopníkom pôrodnictva.] *Medicínsky Monitor*, 2002, 2, 55–57. [Slovak]
- [7] *Lendvai, B.*: In memoriam: dr. János Ambro. [Dr. Ambro János emlékezete. *Verhandlungen des Vereins für Natur- und Heilkunde zu Pressburg, Neue Folge – 7. Heft Pressburg (Pozsony)*, 1891. [Hungarian]
- [8] *Ambro, J.*: Some remarks on relations of morbidity and mortality in Nagykun-Kisujszállás and its region. [Némely észrevételek

- Nagykun-Kisújszállás és környékének betegségei s halálozási viszonyairól.] In: Kátai, G., Montedégói, A. F. (eds.): Magyar Orvosok és Természetvizsgálók XIII. Nagygyűlésének Munkálatai. Eger, 1869. [Hungarian]
- [9] Poor, I., Rózsay, J. (eds.): Proceedings and History of the 14th Congress of Hungarian Physicians and Natural-scientists. [Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Fiumében tartott XIV. nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai.] Budapest, 1870. [Hungarian]
- [10] Ambró, J.: Remarks on forensic medicine. [Észrevételek az orvostörvényszéki ügy köréből.] In: Poor I., Rózsay, J. (eds.): Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Fiumében tartott XIV. nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai. Budapest, 1870. [Hungarian]
- [11] Kiss, L.: On the Hungarian chapter of the novel digitalis. [A digitális regényének magyarországi fejezete.] Orv. Hetil., 2011, 152(2), 68–71. [Hungarian]
- [12] Ambró, J.: The speech at the official opening of the national midwife school in Pressburg. [A pozsonyi orsz. szülésznői képezde hivatalos megnyitásakor tartott alkalmi beszéd.] Orv. Hetil., 1873, 17(2), 79–82. (Hungarian)
- [13] Ambró, J.: Shortcomings of national hospital and midwife school in Pressburg. [A pozsonyi országos közkórház és a bábaképezde hiányai.] Gyógyászat, 1880, 20, 20, 129–132, 140–143. [Hungarian]

(Kiss László dr.,
Sk-93 008 *Csilizradvány* 284.
e-mail: kiss.agi@panelnet.sk)

FELHÍVÁS

A Hemingway Alapítvány 2015. évi Dr. Szabó György ösztöndíj jelölésére

A Hemingway Alapítvány kuratóriuma felhívja a hazai egészségügyi ellátásban, az orvosi kutatásban részt vevő intézmények és intézetek munkatársainak figyelmét, hogy a **Dr. Szabó György ösztöndíjra** felterjesztést lehet tenni.

A díjat évente a hazai orvostudomány egy kiemelkedő egyéniségének adományozza az Alapítvány, mely kuratóriumának tagjai: *Dr. Vizi E. Szilveszter, Dr. Mikola István, Dr. Jakab Ferenc, Dr. Rosivall László, Dr. Szabó Dezső, Dr. Fazekas Árpád, Dr. Surján László és Dr. George F. Hemingway.*

Az írásban benyújtott – rövid szakmai javaslattal és curriculum vitae-vel ellátott – jelölések beküldési határideje **2015. május 29.**

Cím: Hemingway Alapítvány
Dr. Szabó György-díj Kuratóriuma
1194 Budapest, Puskás F. u. 1–3.

A Hemingway Alapítvány Dr. Szabó György ösztöndíját a beérkezett jelölések és a kuratórium döntése alapján ünnepélyes keretek között adják át.
Az ösztöndíj ez évben 1 300 000 Ft.